

Henrik Ibsen

Dániel Anna
Ibsen

TARTALOM, FÜLSZÖVEG

Tartalom

Az útkeresés
Egyén és világ
A felszíntől a mélyig
Az érzelmes bohócok

A századvég képe
Alkotóművészete és öröksége
Bibliográfia

Fülszöveg

A XIX. századi nagy norvég drámaíró műveinek egész Európát besugárzó hatása azóta is érvényesül, azóta is viták középpontjában áll. A folytonos újraértékelés izgalmas feladatát könnyíti meg ez az alapos tanulmány, amely a drámák keletkezésének időrendjében, a szükséges életrajzi tudnivalókat megemlítve vázolja az Ibsen-életmű problematikáját, az író fejlődését, a korai romantikus inspirációjú drámakísérletektől az öregkor pesszimista hangú alkotásáig. A szerző elhelyezi Ibsent a XIX. század fontos irodalmi-esztétikai áramlatainak folyamatába, a romantikától a szimbolizmusig; tájékoztat a skandináv, elsősorban a norvég kultúra és irodalom korabeli helyzetéről. Az egyes drámákat finom, esszéisztikus elemzések mutatják be.

<http://mek.oszk.hu/08700/08790/#>

A vadkacsa **MVGYOSZ hangoskönyvek**

TARTALOM, ISMERTETŐ

A vadkacsa

A dráma bizonyítéka annak, milyen széles skálát alkotnak az ibseni jelképek. A Vadkacsa már-már allegória, annyira megnevezhető. Végig róla esik szó a darabban és míg először tárgy-önmagát képviselte csak, a darab végére annak az "élethazugság"-nak megjelenítőjévé válik, amelyről a darab tulajdonképpen szól.

Gregers Werle, aki megcsömörlik apja hazug, képmutató életmódjától, kiutat, értelmet keres a maga számára, s ezt az értelmet egy eszményhez való ragaszkodásban véli megtalálni. Úgy érzi, hogy az emberek nem tudnak megfelelő módon élni, nem képesek olyan tiszta magasságokba emelkedni, ahol az életet új alapokon, magasztosabb régiókban, megtisztult formában élhetik tovább. Mikor összetalálkozik régi barátjával, Hjalmar Ekdallal, elhatározza, hogy Hjalmar családját fogja eljuttatni az eszményi boldogság kapujába. Ez a "világboldogítási kór" ezúttal súlyos tragédiát hordoz magában, hiszen Hjalmar felesége, Gina, valamikor Gregers apjának a szeretője volt, s kislánya, Hedvig is ebből a kapcsolatból származik. Gregers úgy érzi, ha felnyitja Hjalmar szemét, barátja elég erős lesz ahhoz, hogy végigmenjen a

megtisztulás folyamatán, s végül eljusson majd az általa eszményinek tartott állapotba. E világmegváltó kísérlet csak tragédiával végződhet: Hedvig, aki nem érti apja hirtelen érzelmváltozását, végez magával.

A mű azt mutatja be, miként mehet tönkre minden emberi érzés (sőt egzisztencia is), a hazugság, a ködösítés, az öncsalás révén, de ugyanakkor nyomatékosan jelzi azt is, hogy e hazugságok, öncsalás nélkül egyszerűen lehetetlen élni. A patthelyzet félelmetesen kemény, végtelenül kegyetlen és nyílt bevallása, felmutatása e dráma, amely megállna a vadkacsaszimbólum nélkül is, kíméletlen kritikáját azonban felerősíti ez a középponti motívum.

<http://mek.niif.hu/00400/00410/>

*

A vadkacsa
Dani Tivadar
In: 77 híres dráma

A VADKACSA

Szereplők: WERLE, nagykereskedő, gyáros; GREGERS WERLE, a fia; Az ÖREG EKDAL; HJALMAR EKDAL fényképész, az öreg fia; GINA EKDAL, Hjalmar felesége; HEDVIG, tizenégy éves lányuk; SÖRBYNÉ, a nagykereskedő házvezetőnője; RELLING, orvos; MOLVIK, volt teológus

I. FELVONÁS.

Werle nagykereskedő házában Gregers Werle házátérését ünneplik, aki eddig északon élt, a Höydal-telepen. Közben megjelenik az öreg Ekdal, aki Gráberg könnyelővel akar beszélni. Valamikor Werle és Ekdal tulajdona volt' a Höydal-telep, aztán valami történt, s az öreg Ekdal börtönbe került. Az ünnepi asztalnál tizenhárman ülnek, amit Werle szóvá is tesz. A megérkezett fiú, Gregers a tizenharmadik. Sok év után itt találkozik Gregers és Hjalmar. Beszélgetésükből kiderül, hogy Hjalmar Werle anyagi támogatásával lett fényképész, s így tudta berendezni a műtermét is. Sőt Hjalmar házasságát is Werle tette lehetővé. Hjalmar Gina Hansent vette feleségül, aki lánykorábban Werle házvezetőnője volt. Miután Ekdal és fia távozik, Gregers szemére hányja apjának, amiért engedte, hogy az Ekdal család anyagilag

tönkremenjen. Kiderül, hogy egy szabálytalan erdővásárlási ügyben Ekdalt elítélték, Werlét pedig felmentette a bíróság. Az egykori Ekdal hadnagy így ment teljesen tönkre, s mivel Werle is érezte bűnösségét, ezért támogatja az Ekdal családot. Gregers tudja, hogy apjának valamikor viszonya volt Ginával. Werle azért hívta haza a fiát, hogy társként lépjen be a cégbe, mert már nehezebb esik a munka, és a látása is gyengül. Érezhető, hogy a régen történt dolgok miatt feszültség van apa és fia között. Gregers azt is tudja, hogy Hjalmar gyermekének Werle az apja, s hogy Sörbyné apja szeretője. Gregers ezért úgy dönt, hogy elhagyja apja házáat.

II FELVONÁS.

Hjalmar családja szegényes körülmények között él. Gina anyagi gondokkal küszködik, de mindent megtesz a férje kedvéért, még a retusálást is megtanulta, hogy segíthessen neki. Félti a lányát, Hedviget, akinek nagyon gyenge a szeme. Megérkezik az öreg Ekdal, aki másolnivalót kapott Werlétől, és egy üveg konyakot, amit természetesen nem mutat meg a családnak. Gina izgatottan várja vissza férjét a vacsoráról, hogy közölhesse vele: kiadhatnák az egyik szobát, hogy anyagi helyzetükön javíthassanak. Miután Hjalmar megérkezik, hamarosan Gregers kopogtat be hozzájuk. Ekdal gyanakodva fogadja, de aztán kedélyesen beszélgetni kezdenek a Höydal-telepi emlékekről. Ekdal valamikor nagyon szeretett ott fenn vadászni. Elmondja Gregersnek, hogy a vadászatot itt a városi falak között sem hagyta abba. S megmutatja a másik szobában tanyázó állatait - a tyúkokat, galambokat, nyulakat s főleg Hedvig vadkacsáját. Ekdal számára ez a szoba jelenti a Höydal-telepet. Werle egyszer vadászat közben megsebesített egy vadkacsát, s ezt adta oda Hedvignek. Azóta ott van a padláson, egy kosárban, s már régóta elfeledte a hajdani szabad életet. "Csak vigyázz, hogy sose lásdon eget és tengert" - mondja Gregers Hjalmarnek. Miután kiderül, hogy Hjalmaréknak kiadó szobájuk van, Gregers máris bérlőnek ajánlkozik, s másnap, oda is költözik.

III. FELVONÁS.

Hjalmar tulajdonképpen nem szeret dolgozni, annál inkább imádja a hasát, s Gina mindent elkövet, hogy férje-kedvébe járjon. Lakásukban mindent a vadkacsa "irányít". Ekdal örökké állatai körül szorgoskodik, amihez Hjalmar kelletlenül statisztál. Tanítania kellene Hedviget, aki a szeme miatt nem járhat iskolába. De minden elmarad - a vadkacsa miatt, mert körülötte "megállt az idő". A padlásszobában régi könyvek hevernek szerteszét, Hedvig ezeket szokta olvasni. A lány elmondja Gregersnek: már ő sem akar innen kiszabadulni, hogy megláthassa az igazi világot. Apja javaslatára inkább megtanulná a kosárfonást, hogy elkészíthesse a vadkacsa új kosarát. Mert a vadkacsa az övé, csak mindig kölcsönadja apjának és nagyapjának. Pedig ő is úgy érzi, mintha az egész lakás a "tenger mélysége" lenne. Ekdal és fia a padláson szokott vadászni, igazi pisztollyal, de a vadkacsa mindig életben marad. Csak a műveletlen Gina nem érti, hogy miért oly fontos az a vadkacsa. Hjalmar elmondja Gregersnek, hogy egy nagyon jelentős találmányon dolgozik, amelynek segítségével a fényképészet művészetté és tudománnyá válhat. Úgy gondolja, hogy találmánya segítségével visszaszerezheti apja egyenruhaviselési engedélyét. Gregers szerint Hjalmarban is van valami a vadkacsából: lemerült, és megragadt a hínárban. Gregers feladatának tekinti, hogy Hjalmar-t kiemelve a mocsárból. Gina reggelihez terít, amelyre Relling doktor és Molvik teológus is hivatalos, akik a Hjalmarék alatti lakásban élnek. Relling szerint a részeges Molvik "démonikus", aki néha félrelép. Valamikor Relling is fönt volt a Höydal-telepen, ahol Gregers minden zsélekkonyhóban előállt a maga "ideális követelésével", de ott ezt senki nem ismerte el. Most Hjalmaréknál próbálkozik, hogy kiűzze lakásukból a "bűzt". A reggeli közben megjelenik Werle;

aki fiával kíván négy- szemközt beszélni. Gregers már semmiféle közösséget nem akar vállalni apjával, egyetlen feladatának tekinti, hogy Hjalmar kimentse a hazugságokból. Miután Gregers és Hjalmar sétára indulnak, Relling elmondja véleményét Gregersről : "...csöppet, sem bolondabb a nagy többségnél. De betegnek - bizonyosan beteg:" Csupán Hedvig nem érti, hogy miről beszélnek a felnőttek.

IV. FELVONÁS.

Hjalmar nagy sokára tér vissza, Gina és Hedvig már türelmetlenül várják. Hjalmar mintha kicserélték volna: legszívesebben elpusztítaná a vadkacsát, amelyhez "az a kéz hozzáért". Gregers ideális ívátságai célba találtak. Már Hjalmar is úgy érzi, hogy lakásukban mindig dohos a levegő. Ő akarja vezetni a háztartási könyvet. Hjalmar már tudja, amit Gina el kell, hogy mondjon neki: lefeküdt Werlével, és Hedvig nem Hjalmar gyermeke. Gina támadni kényszerül: mi lett volna Hjalmarral, ha nem ilyen feleséget kapott volna. Ekkor megjelenik Gregers, és megtudja, hogy Hjalmar mindent el- mondott feleségének. Gregers azt hiszi, hogy boldogságot talál Hjalmar családjában, ehelyett döbbenet fogadja. Hjalmar nem közönséges ember, de rá kell döbbennie, hogy Hjalmarban sok van a vadkacsából. A megjelenő Relling utálkozva pillantja meg Gregerst, akit kuruzslónak tart. Egyetlen kérése, hogy Hedviget ne bántsák, mert a Gregers-féle ideális kívánságok szerencsétlenségbe dönthetik. Hjalmaréknál megjelenik Sörbyné, aki közli velük, hogy Werlével összeházasodnak, és felköltöznek a Höydal-telepre. Mindent elmondtak egymásnak, így nem érheti baj a házasságukat. Hjalmar közli vele, hogy hamarosan meglátogatja Gráberg könyvelőt: tudni szeretné, hogy apja mennyi pénzt vett fel Werléből, mert Hjalmar vissza akarja fizetni abból a pénzből, amit találmányáért kapni fog. Hjalmar így igyekszik eleget tenni Gregers "ideális követeléseinek". Hjalmar esupán egy dolog bántja: hogy ő nem valósíthatja meg az igazi házasságot. Werle és Sörbyné "meghirdették egymás előtt a kölcsönös bűnbocsánatot". A sétájáról visszatérő Hedvig a kapuban találkozik Sörbynével, aki egy levelet ad át neki. Ebben Werle közli Hedviggel, hogy nagypjának nem kell többet másolnia, és havonta száz koronát vehet fel az irodában, s ha meghal, élete végéig Hedvig fogja megkapni ezt az összeget. Hjalmar széttépi a levelet; amit Gregers helyesel. Hjalmar menekülni akar a lakásból, de Gregers megállítja: "Mindhármatokna együtt kell maradnotok, ha ki akarod küzdeni a nagy megbocsátás áldozati hangulatát." Hjalmar már Hedvigtől is menekülni akar, aki nem az ő gyermeke. Gregers jó szándéka tragédiát eredményez. Hedvig is rádöbben: lehet, hogy Hjalmar nem is az apja. Pedig szereti Hjalmart és a vadkacsát, amelyért este imádkozni szokott, de reggel nem, mert akkor süt a nap, és semmitől sem kell félni. Gregers ekkor Hedviget próbálja rávenni, hogy pusztítsa el a vadkacsát, mert akkor minden jóra fordul. Hedvig megígéri, hogy meg fogja tenni. V. FELVONÁS. Gina és Hedvig szorongva várják vissza Hjalmart. A megjelenő Relling közli, hogy Hjalmar ott alszik nála. Gregersnek elmagyarázza, hogy milyen ember Hjalmar. Szerinte beteg, és Gregers rossz helyen nyújtotta be ideális követeléseit. Relling semmit nem követel Hjalmartól, az ő gyógymódja egyszerű: azt igyekszik elérni, hogy Hjalmar "önccsalása viruljon". Mert az öreg Ekdalt is az önccsalás élteti a padláson, amikor nyulakra vadászik. Werle ideáljait Relling hazugságnak tartja, és az a véleménye, hogy "az átlagember boldogtalanná válik, ha önccsalásából kizökkentjük". Hedvig megpróbálja rávenni az öreg Ekdalt, hogy ő lője le a vadkacsát, hiszen szeret vadászni: De az nem vállalkozik rá. Közben megjelenik Hjalmar, és eltolja magától a hozzá futó Hedviget. Csupán a találmányához szükséges folyóiratokért jött vissza; amelyek föl sincsenek vágva. Amikor Hedvig észreveszi, hogy Hjalmar tényleg el akarja hagyni őket, a könyvespolcra leveszi a pisztolyt, és maga mögött bezárja a padlás ajtaját.

Hjalmar kelletlenül pakolássza holmijait, mintha nem lenne végleges a döntése. Közben megtalálja Werle kettétépett levelét, és csirizzel összeragasztja. A teljesen bizonytalan Hjalmar Gregers próbálja végleges döntésre kényszeríteni. Fentről mintha a vadkacsa hápogását hallanák. Azt hiszik, hogy Ekdal járkal a padláson. S ekkor lövés hallatszik a padlásról. Végül kiderül, hogy nem Ekdal lőtt, hanem Hedvig, s a golyó a mellébe fúródott. A megjelenő Relling megállapítja, hogy nem baleset történt, Hedvig a mellének szegezte a pisztolyt. Relling keserűen mondja ki a Gregers- féle törekvésekkel kapcsolatos véleményét: "Ó, az élet egészen jó volna, ha azok a drágalátos hitelezők nem zaklatnának bennünket, szegény ördögöket, az ideális követeléssel." S ekkor Gregers is rádöbben hivatására : az asztalnál mindig ő a tizenharmadik.

A vadkacsa

A Kamara Színház előadása, 1928

Kárpáti Aurél In: Főpróba után

A VADKACSA Ibsen, az eszmei ideál keresője, a Peer Gyntben jutott el az ironikus szemléletig. Brand, a diadalmas, még csak a kételkedő kérdést vetette fel : mire való mindez? Peer Gynt karikatúráján azonban már átüt a kiábrándulás gonosz, csúfolódó kedve, amelyre rá- dupláz Julianus (Császár és Galilei) meddő, tehetetlen szkepticizmusa. Az ideálok romjaiból nem lehet új világot építeni - ismeri be tragikus keserűséggel a költő és az eszmék hőseitől elfordulva, ezentúl a valóságban keresi az ideált. Az élet, vagy mondjuk a társadalom ideálját : az igazságot. Ibsen második, úgynevezett »Nóra-korszakának centrumában ez az eszmény áll. Először a Társadalom támaszaiban (1877) emeli piedesztálra, még kissé negatív módon s didaktikus formában, előbb leleplezve a hazugság szövevényét, azután bemutatva a megismert igazság javító, nemesítő hatását. A Babaothton (1879) már kegyetlenebbül ismétli meg a hazug álarcok leté- pését és szinte tézisszerűen hirdeti az igazság szükségességét, megváltó erejét. A Kísértetek (1881) e tekintetben megint inkább negatív példázat, amely azt bizonyítja, hogy az igazság megtagadása s a hazugság elfogadása szörnyű bosszút áll, elrontott és halálra mérgezett életsorsokban. A Népgyűlölőben (1882) a költő szubjektív nyíltsággal lép elénk, azonosítva magát hősével, az igazság rendíthetetlen bajnokával, aki dacosan vallja : az egyedül álló ember a legerősebb ! De mintha e nietzscheien gőgös kijelentés mélyén már megrendült volna a fanatikus hit s ott lappangana a fenyegető meghasonlás tragikumának repedése. Ne feledjük : a négy darab a kíméletlen »leleplezéseknek« ez a merész tetralógiája, Norvégiában fokozódó idegenkedést, ellen- szenvet, felháborodást, sőt támadó gyűlölséget keltett Ibsennel szemben. (O pedig minden harcos és reformátor kedve mellett is, örök kételkedő volt. Nem vak bálványozója, de nagyon is nyitott szemű keresője az ideáloknak. (Ezért van ott majd minden darabja végén leg- őszintébb írásjele : a nála szimbolum számba menő kérdőjel.) Érzékeny - s nem »robusztus« - lelkiismeret, amely sohase tér ki a felelősség nagy kérdésének fel- vetése elől. Még ha a kérdés éle önmaga ellen fordult, akkor se. S ahogy a Brandban, majd a Peer Gyntben »elfogulatlan ítélőszéket tartott önmaga felett«, úgy most is megejtette a leszámolást - a Vadkacsában. Az igazság tragédiái után megírta az igazság tragikomédiáját, az igazság Roland lovagjai után a modern Don Quijote - igazságért verekedő önmaga - fanyar karikatúráját. A vagdalkozó hős tükörbe nézett s meglátta, hogy harca : szélmalomharc. Meddő, tehát komikus. Így ebből az ironikus önszemléletből született a Vadkacsa, amelynek gúnyos-kesernyész tanulságát Relling doktor akképp formulázza meg, hogy az igazság »ideális követelménye« csupán a »magányos erősek« számára való, a

tömeg-ember »gyenge« s nem tud meg- lenni »éltető hazugságok« nélkül. Ez a vallomás a költő is, aki rájött arra, hogy a gyógyszer mérge ölő méreg többet árt, mint amennyit használ. (Hogy is felejthette ezt el - a hajdani patikus?!) Alvingné és fia élete rá- ment egy hazugságra - a fiatal Werle igazsága elpusztít egy egész családot. Mire való hát mindez Az embereket nem lehet kívülről megváltoztatni. Legkevesbé az igazsággal. Nemcsak azért, mert »gyengék«, hanem mert jelen életük a hazugságokkal fertőzött múltban gyökerezik. S ha a gyökérszálakat elszakítjuk, nincs honnan táplál- kozzanak. Halottak és kísértetek irányítják az élők sorsát. Hazajáró lelkek, akik halhatatlanok. Ugyanaz a lesújtó megismerés csendül ki ebből a komor motívum- ból, mint Meyer Conrad Ferdinand halottainak kórusából:

Mi szántjuk a földet és ti arattok . . . Szívünk gyűlöltje, szerelme szünetlen Itt lüktet a földön a lázas ereken . . . S hódít a zenénk, a dalunk, meg a képünk, Babérkoszorúzva halottan is élünk Mi, sír miriárdjai. . . Térdre előttünk! . . .

A Vadkacsával zárul Ibsen társadalmi drámáinak, realizmusának, igazságkutató vágyának korszaka. Az utána következő Rosmersholm már az erkölcsi ideál, az új-romantika jegyében fogant és belső élet- sorsokat ábrázol. Az élet tragikus konfliktusából, a széthasadt lélek önmagát marcangoló viaskodásából, s ettől kezdve mind határozottabban találja meg a költő a kivezető utat, amely a halálba torkollik. Rosmer és Rebeka, Hedda és Löwberg, Borkmann és Ella, Rubek és Irene már fizikailag is meghal. A halottak egyre hatalmasabban parancsolnak. Ibsen »harmadik korszaka« elé nyugodtan oda lehet írni mottóul Rabelais szavait Je m'en vais chercher un grand peut-être. Hősei beteljesítik ezt a mottót. Az Epilógus után pedig nemsokára maga is elment megkeresni a »nagy talánt« . . . Mindezt csupán azért vázoltuk most, hogy rámu- tassunk : mennyire fontos a kapcsolat Ibsen darabjai között kronologikus sorrendben. Az ő oeuvre-je igazán oeuvre. Egyetlen, zárt egész, amelynek három, egymásra következő szakasza szervesen egymásból nőtt ki. Az idő- rend felbolygatása itt tehát nemcsak összefüggéseket szakít meg, hanem valósággal konstrukciót bont, s a közönség kevésbé tájékozott részét az ellentmondások, tévedések és érthetlenségek útvesztőibe zavarja. A Rosmersholm, Hedda Gabler, Solness és Borkman után semmiesetre sem következhetik a Vadkacsa - ahogy azt a ciklus során láttuk. Helye ott lett volna a Kísértetek és a Rosmersholm között. A ciklus megismét- lésénél remélhetőleg erre gondja lesz Hevesi Sándornak, aki - bár a Brand vagy az Epilógus bemutatásával adósa maradt a centenáriumnak - a reprizek fel- sorakoztatásával is komoly, a költő emlékéhez méltó munkát végzett. Mindenesetre közelebb hozta Ibsent a magyar közönséghez éppúgy, mint tavaly Molière-t. Hogy azonban ez a kapcsolat mélyebbé és állandóbbá váljék, ahhoz föltétlenül szükséges a stilizált, kifejezetten szimbolikus színpadra való áttérés. Realisztikus miliőben Ibsen szimbolumai papirossá sápadnak és laposodnak. Csak stilizált színpad és játék keltheti életre őket. Utóbbira a ciklus folyamán Ódry művészi alakítása (Solness, Rosmer, Borkman) adott követendő példát. A Kamara Színház hét estét betöltő Ibsen- ciklusa szerdán a Vadkacsa előadásával ért véget. A repriz új szereposztást hozott, amely azonban csak mérsékelten váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Csontos fakó, monoton s főképp elviselhetetlenül tempótlan volt. Az ő mocsárba süllyedt, tunya Hjalmárából hiányzott a fantasztikus érdekes lidérccláng-lobogása. Palágyi Gregers Werléjén is némi modorosság érzett. Különben a figura profilját elég pontosan megrajzolta, amit viszont Nagy Adorján vaskos Rellingjéről a leg- jobb akarattal sem mondhatunk. Igaz és meggyőző művészettel keltette életre D. Ligeti Juliska Gina alakját s ugyancsak sok finom kifejező hangot ütött meg Radó Mária Hedvig szerepében. Bartos pompásan kidol- gozott,

bensőséges öreg Ekdálja minden dicséretre rászolgált. Az előadások legfőbb hibája bizonyos nehéz- kesség és vontatottság volt, amely meglehetősen unalmasá nyújtotta az egész darabot.

(1928. április 12.)